

INTÉZMÉNYI BIZALOM A RÉGI ÉS AZ ÚJ DEMOKRÁCIÁKBAN*

Boda Zsolt

(MTA TK PTI)

Medve-Bálint Gergő

(MTA TK PTI)

Összefoglaló

A politikatudomány egyik alaptézise, hogy a politikának szüksége van valamilyen szintű társadalmi támogatásra, vagy legalább elfogadásra. A magasabb szintű intézményi bizalom és legitimitás növeli a kormányzattal vagy az állammal való állampolgári együttműködés esélyét, és ez hatással lehet a politikai intézmények működésének eredményességére, hiszen könnyebb lesz a törvényeket betartatni, a közpolitikákat végrehajtani. Tanulmányunkban az intézményi bizalom mintázatait és okait keressük, úgy, hogy a közép- és kelet-európai országok adatait vetjük össze a nyugat-európai országokéval. Figyelmünket elsősorban az intézményi bizalmat az egyén szintjén meghatározó tényezőkre összpontosítjuk, de a makroszintre, vagyis a nemzeti, vagy inkább regionális sajátosságokra is tesszünk megállapításokat. A célunk az, hogy közelebb jussunk a régi és újabb demokráciák politikai kultúrája közötti különbségek és egyezések azonosításához.

Kulcsszavak: intézményi bizalom ■ interperszonális bizalom ■ Közép- és Kelet-Európa

A bizalom az abban való hitet jelenti, hogy az emberek vagy az intézmények nagy valószínűséggel a társadalmilag elvárt módon fognak viselkedni (Rose-Ackerman, 2001: 27). Ennek a komplex pszichológiai és társadalmi jelenségnek a vizsgálata az utóbbi évtizedekben egyre nagyobb jelentőségre tett szert a társadalomtudományi kutatásokban. Az általános társadalmi bizalom fogalma két fő dimenziót rejt magában: az interperszonális bizalmat, és az intézményi bizalmat (Zmerli–Newton, 2008). Az első az emberek egymás iránt táplált bizalmát jelenti, míg a második az állami, kormányzati vagy egyéb intézményekkel, szervezetekkel kapcsolatos attitűdökre utal.¹ Tanulmányunk az intézményekbe vetett bizalom mintázataival foglalkozik a régi és új (vagy talán helyesebben: újabb) európai demokráciákban.

A téma jelentőségét nem nehéz igazolni. A kormányzatba vetett bizalom a legitimitás koncepciójának része, márpedig a legitimitás a politika, és különö-

* A tanulmány az OTKA K 101701 számú kutatási projekt keretében készült.

sen a demokratikus politika feltétele (Beetham, 1991). A politikatudomány egyik alaptézise, hogy a politikának szüksége van valamilyen szintű társadalmi támogatásra, vagy legalább elfogadásra. A demokratikus rendszerekben ennek talán még nagyobb a jelentősége, hiszen csak korlátozott módon alkalmazhatják a kényszerítés eszközeit, ezért rá vannak szorulva arra, hogy az állampolgárokkal együttműködjenek. A magasabb szintű intézményi bizalom és legitimitás növeli a kormányzattal vagy az állammal való állampolgári együttműködés esélyét, és ez hatással lehet a politikai intézmények működésének eredményességére, hiszen könnyebb lesz a törvényeket betartatni, a közpolitikákat végrehajtani. Az emberek például inkább hajlandóak betartani a jogszabályokat, ha úgy gondolják, hogy azok a közjót szolgálják, illetve, ha az igazságszolgáltatási rendszer a méltányosság elveit betartva, eredményesen működik (Tyler, 1990). A magasabb általános bizalom szint javítja a különböző kormányzati politikákkal és programokkal való együttműködés esélyét is (Hetherington, 2005; Lieberman, 2007; Scholz, 1998; Weatherford, 1992), vagyis a bizalom hozzájárul az eredményesebb intézményi működéshez és a közpolitikák hatékonyabb végrehajtásához (Tyler, 2006).

Úgy tűnik tehát, hogy széleskörű a konszenzus mindazon „jó dolgokkal” (Uslaner, 2000) kapcsolatban, amelyek a bizalomhoz kötődnek. Ugyanakkor szólnak érvek a bizalom túlzott felértékelése ellen is. Például Russel Hardin (1998) szerint egyes esetekben a bizalmatlanság lehet éppen olyan racionális, mint a bizalom. Úgy is érvelhetünk, hogy a demokrácia valójában éppen a bizalmatlanság intézményesítéséről szól, amennyiben „fékeket és ellensúlyokat” épít be a politikai döntéshozatalba, és elválasztja egymástól a hatalmi ágakat (Cleary–Stokes, 2006). Ebből a szempontból a politikai rendszer egyes elemeibe, mint például a kormányba vagy a kormányzó pártba vetett túlzott bizalom potenciálisan veszélyes lehet, és a demokratikus kultúra vagy a jogállamiság normáinak eróziójához vezethet.

Mégis, a bizalommal foglalkozó irodalom inkább a bizalom csökkenése vagy alacsony szintje miatt aggódik, mint fordítva (vö. Etzioni, 1993; Hetherington, 2005; Norris, 1999; Putnam, 2000; Uslaner, 2000). Az aggodalom még hangsúlyosabban jelenik meg az új(abb) demokráciák, mint például a közép- és kelet-európai országok esetében, ahol az intézmények iránti alacsony bizalom a feltételezések szerint a demokratikus rendszer legitimációs problémáival függ össze (Kornai–Rose–Ackerman, 2004; Rose–Ackerman, 2001b; Sztompka, 1999). Annak idején Claus Offe a kelet- és közép-európai rendszerváltás kudarcát jövendölte arra hivatkozva, hogy a gazdasági átalakulás, és a vele járó életszínvonal csökkenés aláássa a demokratikus intézmények legitimitását, és vissza is fordíthatják a demokratizálódás folyamatát (Offe, 1994: 15.).

Abból indulunk ki, hogy a bizalomról szóló irodalom főáramának igaza van, és az állami intézményekbe vetett állampolgári bizalom kívánatos, míg

az alacsony vagy csökkenő bizalomszint a politikai rendszer legitimitási és/vagy eredményességi problémáit jelzi. Tanulmányunkban az intézményi bizalom mintázatait és okait keressük, úgy, hogy a közép- és kelet-európai országok adatait vetjük össze a nyugat-európai országokéval. Figyelmünket elsősorban az intézményi bizalmat az egyén szintjén meghatározó tényezőkre összpontosítjuk, de a makroszintre, vagyis a nemzeti, vagy inkább regionális sajátosságokra is teszünk megállapításokat. A célunk az, hogy a régi és az újabb demokráciák tekintetében közelebb jussunk a politikai kultúrák közötti hasonlóságok és különbségek azonosításához.

AZ INTÉZMÉNYI BIZALOM KUTATÁSA: ÁTTEKINTÉS

A kutatási terület fontos kérdése az intézményi bizalom gyökereire vonatkozik. Vajon mi a fontosabb: a bizalmat meghatározó egyéni (pl. jövedelem, életkor stb.) és makroszintű (pl. politikai kultúra, fejlettségi szint) társadalmi változók, avagy az egyes intézmények teljesítménye?

Feltételezhető, hogy az egyes intézmények jellemzői befolyásolják az emberek vonatkozó attitűdjeit, például valószínűleg nagyobb a bizalmunk a jól működő intézményekben. Az intézményekbe vetett bizalom értelmezhető úgy is, hogy a várakozásaink szerint az adott intézmény kedvező eredményeket hoz létre (Mishler–Rose, 2001; Levi–Stokker, 2000). Kétségtelen, hogy vannak empirikus bizonyítékok az eredmény- avagy output-orientált bizalomra². Például megfigyelhető, hogy a kormányokba vetett bizalom sokkal inkább volatilis, mint mondjuk az alkotmánybíróságé, és ennek feltehetően az is az oka, hogy a kormány teljesítménye kevésbé tűnik stabilnak, illetve az emberek bizonyos gazdasági-társadalmi problémákat hajlamosak a kormányoknak tulajdonítani (Grosskopf, 2008). A teljesítmény és az eredményesség mellett azonban más tényezőknek is lehet szerepe.

Tom Tyler nyomán az intézményi bizalomnak egy kevésbé „eredményorientált”, azaz következményelvű értelmezése is elterjedt: eszerint az intézményi bizalom egyfajta legitimitációs indikátor, amely az adott intézmény „elismerésre méltóságát” jelzi. Az elismerésre viszont az intézmény működésével kapcsolatos normatív elvárások teljesülése teremti meg az alapot, amelyek közül kiemelkedik az eljárási méltányosság normáinak való megfelelés. Vagyis az emberek nagyrészt aszerint ítélnék meg egy intézményt, hogy az miként bánik velük, és a döntéseit méltányos módon hozza-e meg (Tyler, 1990, 2001, 2003, 2006). Kutatások sora bizonyította, hogy az eljárási méltányosság számos társadalmi szituációban meghatározó szerepet játszik az intézmények iránti bizalom és az intézményekkel való együttműködés kialakításában (vö. Hawdon, 2008; Murphy, 2005; Gangl, 2003; Breitmeier, Young és Zürn, 2006). Ezek az

eredmények világos következményekkel járnak azon politikák számára, amelyek az állami intézmények megítélésén kívánnának javítani.

Az eddigiekben azt feltételeztük, hogy az egyes intézmények jellemzői, úgy mint a működés eredményessége és méltányossága (illetve ezek percepciója) befolyásolja a bizalmat. Schweer (1997) szerint is igazolható, hogy az egyes intézmények jellemzői relevánsak ebből a szempontból. Az adatok azt is mutatják, ami egyébként érthető, hogy az egyes intézményekkel kapcsolatban álló embereknek fontosabb az adott intézmény teljesítménye, mint azoknak, akik csak messziről ítélik meg az intézményt (Hudson, 2006). Azonban eltúloznánk ezt az érvet, ha azt sugallnánk, hogy az intézményi bizalmat csak ezek az egyedi jellemzők befolyásolják, és a mikro- vagy makroszintű háttértényezőknek semmilyen szerepe sincs.

A társadalmi kultúra jelentőségét hangsúlyozó érvek szerint „az intézményi bizalom külsődleges a politikai rendszerhez képest, ugyanis a mélyen beágyazott, csak hosszútávon változó kulturális normáktól függ, és valójában az interperszonális bizalom intézményekre kivetített megnyilvánulása” (Campbell, 2004: 402.). Eszerint az intézményi bizalom egy tágabb, az emberek egymás iránti és az intézményekbe vetett bizalmát meghatározó érték- és hitrendszer megnyilvánulása. Egyszerűbben fogalmazva, az intézményi bizalom azokban az országokban lesz magas, amelyekben az általános társadalmi bizalom szintje is az, és amelyek társadalmi tőkében gazdagok (Kunioka–Woller, 1999).

Azok a társadalomtudósok, akik az egyéni szintből indulnak ki, azzal érvelnek, hogy a fő különbséget a társadalmi szocializáció során szerzett eltérő tapasztalatok jelentik, valamint azok a politikai és gazdasági attitűdök, amelyek révén az egyének megítélik az intézményeket (Rose–Mishler, 2011). Az egymástól gyakran eltérő eredményeket hozó empirikus elemzések miatt azonban vita bontakozott ki arról, hogy valójában mely mikroszintű tényezők játszanak szerepet az intézményi bizalom alakításában, és hogyan. Annak ellenére, hogy egyre több tanulmány támasztja alá azt az állítást, amely szerint az egyén szintjén statisztikailag szignifikáns, pozitív kapcsolat van az interperszonális és az intézményi bizalom között (Zmerli–Newton 2008), néhány kutató kitart azon álláspont mellett, hogy nem, vagy csak alig van oksági kapcsolat a bizalom e két fő dimenziója között (Rose–Mishler 2011, 68.).

A fenti, a bizalommal foglalkozó irodalom egészét jellemző vita érinti a közép- és kelet-európai térséget is. Néhány kutató szerint ugyanis a kontinens két fele között az intézményi bizalom mikrotényezői eltérő módon viselkednek. Példának okáért Campbell (2004), valamint Mishler és Rose (2001) szerint Európa keleti felén a jövedelmi helyzet sokkal erőteljesebben befolyásolja az intézményekbe vetett állampolgári bizalmat, mint nyugaton. Ráadásul Mishler és Rose empirikusan igyekezik alátámasztani azt az állítást is, hogy ebben a térségben a jövedelmen kívül más szociodemográfiai tényezők jóval gyengébb kapcsolatot mutatnak az intézményi bizalommal, mint Nyugat-Európában.

Szerintük csupán az életkor és a lakhely mérete tűnik szignifikáns változónak: az életkor emelkedésével nő az intézményi bizalom is, ami átlagosan magasabb a kis lélekszámú városokban és a falvakban. Legutóbbi tanulmányukban már az iskolai végzettséget, az életkort és a nemet is kapcsolatba hozták az intézményekbe vetett bizalommal (Rose–Mishler, 2011). Eredményeik szerint Kelet- és Közép-Európában a magasabb végzettségű emberek kevésbé bíznak a politikai intézményekben, míg az idősebbek és a nők körében szignifikánsan magasabb az intézményi bizalmi szint.

Mishler és Rose (1997) egyik korábbi elemzésükben azt is állítják, hogy a kelet- és közép-európai országokban a politikai intézményeket egy átfogó minta keretében értékelik az emberek, vagyis inkább a politikáról nyilvánítanak véleményt, és kevésbé képesek differenciálni az egyes intézmények között. Jegyezzük azonban meg, hogy e nézetüket a kilencvenes évek elejéről származó adatok alapján fogalmazták meg, és maguk is felvetik, hogy a demokráciában eltöltött tapasztalat alapján az emberek attitűdjei minden bizonnyal differenciálódni fognak. Ugyanakkor az is lehetséges, hogy nem az intézmények közötti különbségtétel hiánya az oka az alacsony közép- és kelet-európai bizalmi szinteknek, hanem az, hogy az emberek az intézményeket a térségben átpolitizálnak és korruptnak tekintik és ekként nyilvánítanak véleményt azokról (Marien, 2011).

A fentiek tükrében úgy tűnik, hogy egyfelől nincs konszenzus a tekintetben, hogy mely egyéni szintű változók hatnak az intézményi bizalomra, különösképpen kérdéses pedig az interperszonális és intézményi bizalom közötti kapcsolat megítélése. Másfelől, a mikroszintű tényezők intézményi bizalomra gyakorolt hatása kapcsán néhány kutató különbséget tesz a régi és az újabb európai demokráciák között. Ez azt is sugallja, mintha a kontinens két felének lakói esetében az egyéni szintű változók különbözőképpen befolyásolnák az intézményekbe vetett bizalmat.

Tanulmányunk a fenti vitákhoz igyekszik kapcsolódni ám nem törekszik arra, hogy egy intézményi bizalmat meghatározó átfogó modellt építsen, amely az endogén és az exogén változókat is magába foglalná. Az volt csupán a célunk, hogy összehasonlítsuk a bizalom mintázatát a nyugat-európai, illetve a kelet- és közép-európai országokban, különös tekintettel a mikroszintű tényezőkre.

A KUTATÁSI KÉRDÉSEK

Kutatási kérdéseink és hipotéziseink a következők voltak.

a) Az intézmények egyedi megítélése, avagy az értékelés átfogó mintázata?

Mindenekelőtt Mishler és Rose (1997) azon tézisének szerettük volna tesztelni, amely szerint az új demokráciákban az emberek képtelenek az egyes intézmé-

nyeket önállóan, egymástól megkülönböztetve értékelni. Az érv azt sugallja, hogy az egyes intézményekbe vetett bizalom mutatói erősen korrelálnak egymással, ami empirikusan vizsgálható. A következő hipotézist fogalmaztuk tehát meg:

(H1) Az állami intézményekbe vetett bizalom indikátorai erősebb pozitív korrelációt mutatnak egymással a kelet- és közép-európai országokban, mint Nyugat-Európában.

b) Interperszonális és intézményi bizalom

A kultúra szerepét hangsúlyozó megközelítés szerint a bizalom különböző megnyilvánulásait az adott társadalom történelmében és kultúrájában gyökerező általános érték- és attitűdinális változók formálják. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy erős a kapcsolat az általános interperszonális és az intézményi bizalom indikátorai között. Azonban természetesen más exogén változók (például a jövedelem) és endogén változók (például az adott intézmények teljesítménye) is befolyásolhatják egy adott intézmény iránti bizalmat. Mivel az interperszonális bizalom, mint az általános társadalmi értékrendszer megnyilvánulása lassabban változik, feltételeztük, hogy kettőjük közül az intézményi bizalom a volatilisabb. Mindezek alapján a következő hipotéziseket fogalmaztuk meg:

(H2) Az interperszonális és az intézményi bizalom mutatói erős, pozitív korrelációt mutatnak egymással egyéni és aggregált szinten is.

(H3) Az intézményi bizalom időben nagyobb volatilitást mutat az interperszonális bizalomnál.

c) Kelet- és Közép-Európa: jövedelem szinttől függő bizalom?

Arra is kíváncsiak voltunk, hogy vajon mennyire igaz most Mishler és Rose (2001) tézise, mely szerint az új demokráciákban a bizalmat a jövedelem szintje határozza meg a legerősebben, mind egyéni, mind pedig aggregált szinten.

(H4) A magasabb jövedelem nagyobb intézményi bizalommal jár együtt egyéni és aggregált szinten egyaránt, és ez az összefüggés erősebb a kelet- és közép-európai országokban, mint Nyugat-Európában.

ADATOK ÉS VÁLTOZÓK

Elemzésünkhöz a European Social Survey (ESS) – Európai Társadalomtudományi Elemzések (EUTE) adatbázisait (ESS 2002; 2004; 2006; 2008; 2010) használtuk fel. Az ESS komoly előnye, hogy módszertanilag az egyik legjobb és legmegbízhatóbb nemzetközi adatbázis (Zmerli–Newton, 2008), amelyben szerepel Nyugat- és Kelet-Európa országainak döntő többsége. Miután az

ESS-adatok időben és az egyes országok között is konzisztensek, ezért alkalmasak összehasonlító vizsgálatok végzésére, így kitűnő forrásként szolgálnak számunkra. Az egyetlen probléma, hogy a felmérésben résztvevő országok köre adatfelvételtől adatfelvételre változott, mindössze tizenöt ország vett részt mind az öt hullámban. Ez a tény értelemszerűen korlátozza az elemzési lehetőségeket.

Az általános intézményi bizalom méréséhez egy 11-fokú változót használtunk, melyet úgy nyertünk, hogy a nemzeti parlamentbe, a jogrendszerbe, a rendőrségbe és a politikai pártokba vetett bizalomra vonatkozó kérdésekre adott érvényes válaszok átlagát számoltuk ki. Hasonlóképpen, az interperszonális bizalom indikátoraként a következő változók átlagértékét vettük: a válaszadó mennyire bízik embertársaiban, mennyire tart másokat becsületesnek, és végül mennyire ítél másokat segítőkésznek.

Néhányan, többek között Fisher, Van Heerde és Tucker (2010), bírálják ezeknek az összetett mutatóknak a használatát, különös tekintettel az intézményi bizalomra. A szerzők állítása szerint az emberek bizalmi szempontból többféle elvárás alapján (erkölcsi, stratégiai, deliberatív) ítélik meg az intézményeket, és ezeknek az elvárásoknak a jelentősége és súlya minden egyes intézmény esetében eltérő. Emiatt viszont kérdéses lehet egyetlen összetett bizalmi változó használata. Ugyanakkor Almond és Verba (1963) szerint az állampolgárok intézményekhez való bizalmi viszonyát egységes attitűdként lehet leírni, amelyet az adott ország politikai kultúrája befolyásol. Ennek az érvnek az alátámasztására hoz meggyőző empirikus példákat Sofie Marien is, aki szerint „az intézményi bizalmat egydimenziós attitűdként lehet meghatározni” (2011: 19.).

Annak érdekében, hogy eldönthessük, vajon az intézményi és interperszonális bizalomra vonatkozó indexeink valóban ezeket az attitűdöket mérik-e, a főkomponens-elemzést végeztünk el az őket alkotó változókon, amelyekhez felvettünk még két nemzetközi intézménybe, az Európai Parlamentbe és az ENSZ-be vetett bizalom indikátorait is. Az elemzés megmutatta, hogy az egyes intézményekbe, valamint a más emberekbe vetett bizalmat mérő változók ugyanúgy viselkednek mindegyik ország mintáján. Minden esetben két főkomponenst lehetett elkülöníteni:³ az egyiket az intézményi, a másikat az interperszonális bizalom változói alkották, és országtól függően a két főkomponens együtt legalább 58 és legfeljebb 70 százalékban felelt a teljes varianciáért. Az eredmények szerint tehát ezek a változók alkalmasak az általános intézményi és az interperszonális bizalmat mérő indexeink számítására.

Egy további próbát is végeztünk, úgy, hogy mindegyik ország esetében kiszámoltuk az indexszámításra használt változók Cronbach-alfa értékét. Ez a -1 és 1 közé eső mutató a változók közti belső konzisztenciát méri, vagyis azt, hogy mekkora mértékben vonatkoznak egy és ugyanazon dologra. Minél kö-

zelebb esik a mutató értéke a két végponthoz, annál megbízhatóbb a változók-ból készített index. Az intézményi bizalomindex négy indikátora esetében a Cronbach-alfa értékei országtól függően 0,78 és 0,87 közé estek, amely magas megbízhatóságot jelez. Az interperszonális bizalmat mérő változónk három komponense esetében ezek az értékek 0,60 és 0,85 között ingadoztak, amely megbízhatóság szempontjából még szintén elfogadható. A tesztek alapján elmondható, hogy az általános intézményi, valamint az interperszonális bizalmat mérő változónk megfelelő mértékben megbízhatóak és valóban a kívánt fogalmakat mérik.

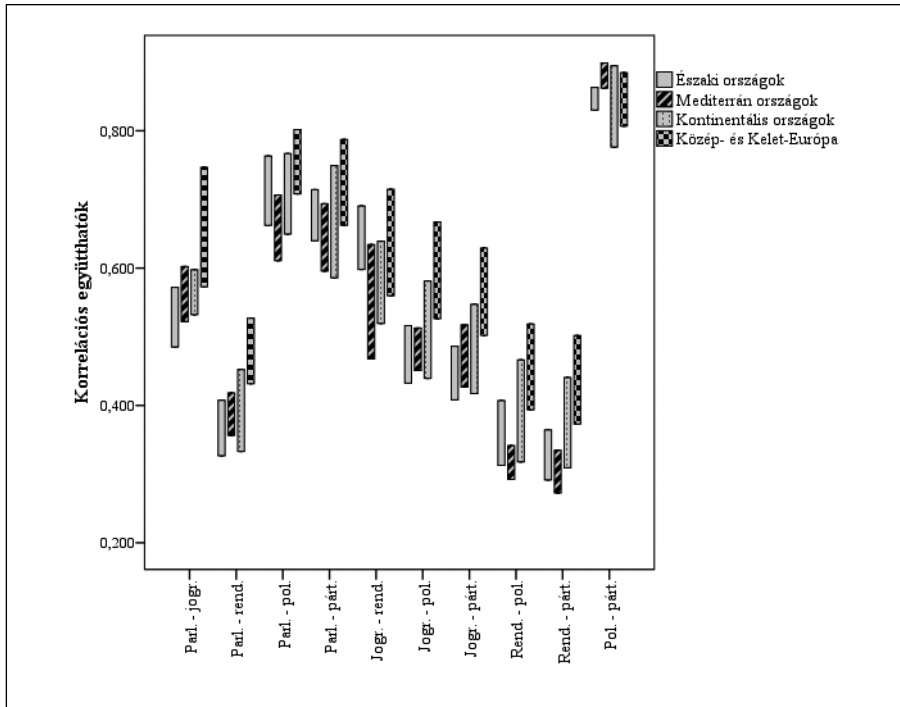
MAKRO-SZINTŰ ÖSSZEFÜGGÉSEK

Az intézmények megítélése közötti kapcsolat

Első (H1) hipotézisünk szerint a különböző állami intézményekbe vetett bizalom mutatói között erősebb a kapcsolat a közép- és kelet európai országokban, mint nyugaton. Két változó közötti kapcsolat erősségének legegyszerűbb mérési módja a korrelációs számítás.

Az ESS adatbázisában összesen öt belföldi intézménynek a bizalmi indikátora szerepel: a nemzeti parlamenteké, a nemzeti jogrendszereké, a rendőrségé, a politikusoké, és a politikai pártoké. Ezekre a mutatókra kétváltozós korrelációkat számoltunk, azaz minden, a 2010-es adatfelvételben szereplő országra⁴, és az összes lehetséges változó párra kiszámoltuk a korrelációs együtthatókat.⁵ Ezt követően az országokat négy csoportra osztottuk: északi államok (Dánia, Finnország, Norvégia, Svédország), mediterrán országok (Görögország, Portugália, Spanyolország), kontinentális országok (Belgium, Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, Írország, Németország, Svájc) végül a közép- és kelet-európai országok csoportja (Bulgária, Csehország, Észtország, Horvátország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia, Szlovénia). Mindegyik országcsoporthoz vonatkozóan megnéztük, hogy melyek a páronkénti korrelációs együtthatók legalacsonyabb és legmagasabb értékei. A következő ábra országcsopontonként ábrázolja a minden egyes intézménypárra számított minimum és maximum értékeket. Egy-egy sáv tehát azt jelzi, hogy egy országcsoporthoz belül az adott két intézményi változó korrelációs együtthatójának értéke mekkora tartományban mozog.

1. ábra. Intézménypárok korrelációs együtthatóinak minimum és maximum értékei országcsoportonként

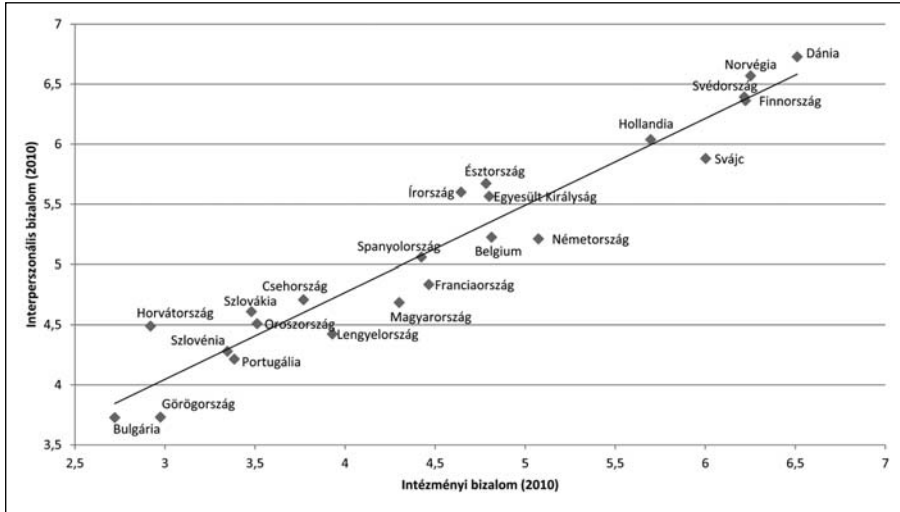
Forrás: a szerzők számítása, az ESS 2010 alapján.

Az adatokból látható, hogy bár mindegyik intézménypár bizalmi szintje között van szignifikáns kapcsolat, a bizalom szintjei egyes esetekben sokkal erősebben függenek össze egymással. Így például rendkívül szoros a kapcsolat a parlament és a politikusok, a parlament és a pártok, valamint a politikusok és a pártok bizalmi megítélése között. Ami a hipotézisünket illeti, látható, hogy a közép- és kelet európai országok intézménypáronkénti korrelációs együtthatói a többi országcsoporttal nagyjából azonos sávban mozognak, az eltérések nem számottevők. Emiatt tehát nem lehet meggyőzően állítani, hogy az újabb democráciákban az intézményekbe vetett bizalom indikátorai erősebben korrelálnának egymással, hanem ellenkezőleg, inkább azt a következtetést lehet levonni, hogy ilyen téren nincs jelentős különbség Európa két fele között. Ez pedig azt jelenti, hogy releváns kutatási kérdés lehet az egyes intézmények megítélésének vizsgálata, különös tekintettel arra, hogy az intézmény jellemzői (eredményesség, illetve méltányosság) mennyiben hatnak az állampolgárok bizalmára.

Az interperszonális és intézményi bizalom közötti kapcsolat

Második (H2) hipotézisünket úgy teszteltük az aggregált szinten, hogy a 2010-es intézményi bizalom és az interperszonális bizalomindexeket az egyéniről az országos szintre összesítettük és a kapott értékeket az alábbi grafikonban ábrázoltuk.

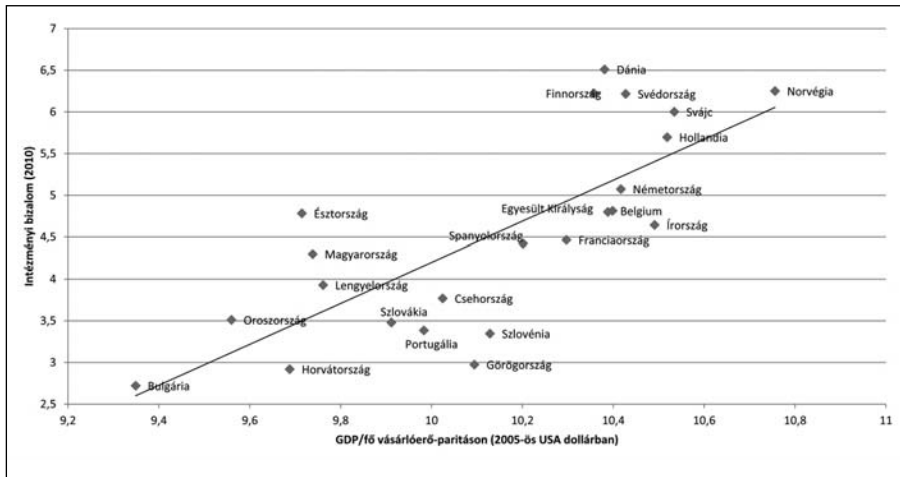
2. ábra. Az intézményi és interperszonális bizalom közötti összefüggés országos szinten (2010)

Forrás: a szerzők számítása az ESS 2010 alapján.

Ahogy az ábrán látható, rendkívül szoros a korreláció ($r = 0,96$; $p < 0,001$) az intézményi bizalom és az interperszonális bizalom értékei között. Közép- és Kelet Európa országai (Észtországot kivéve) mindkét dimenzióban az alsó tartományokban találhatóak, míg a nyugat-európai országok döntő többsége a középső és felső tartományokban. Közülük is kiemelkednek az északi országok, amelyek kifejezetten magas intézményi és interperszonális bizalmi szintekkel bírnak. Ebből a megfigyelésből az következik, hogy a politikai kultúra szerepét hangsúlyozó megközelítéseknek lehet alapja abban az értelemben, hogy a bizalom általános szintje egy-egy társadalom sajátos attribútumának minősülhet. Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy a két fő bizalmdimenzió közti kapcsolatot egy harmadik, háttér változó teremti meg, például a gazdasági fejlettség szintje. Ezért a következő ábrán a 2010-es egy főre jutó GDP adatokat (PPP) vetettük össze az intézményi bizalom értékeivel.

3. ábra. Az intézményi bizalom és a gazdasági fejlettség közötti összefüggés (2010)

Forrás: a szerzők számítása az ESS 2010, és a Világbank adatai alapján.

Az előző ábrához rendkívül hasonló mintázatot láthatunk: erős és statisztikailag szignifikáns a kapcsolat ($r = 0,76$; $p < 0,001$) a gazdasági fejlettség mutatója és az intézményi bizalom országosan összesített szintje között, noha ez utóbbi esetben a szórás lényegesen nagyobb, mint a 2. ábrán. Lényeges, hogy az egyes országok helyzete mindkét ábrán majdnem megegyezik, ami alapján elmondható, hogy makroszinten az intézményi és interperszonális bizalom, valamint a gazdasági fejlettség szorosan összefügg egymással. Általánosságban feltételezhető, hogy bizonyos társadalmi jellemzők kedvező légkört teremtenek a bizalom számára, amely segítheti a gazdasági fejlődést is, ami pedig erősíti az állampolgárok egymásba és az intézményekbe vetett bizalmát.

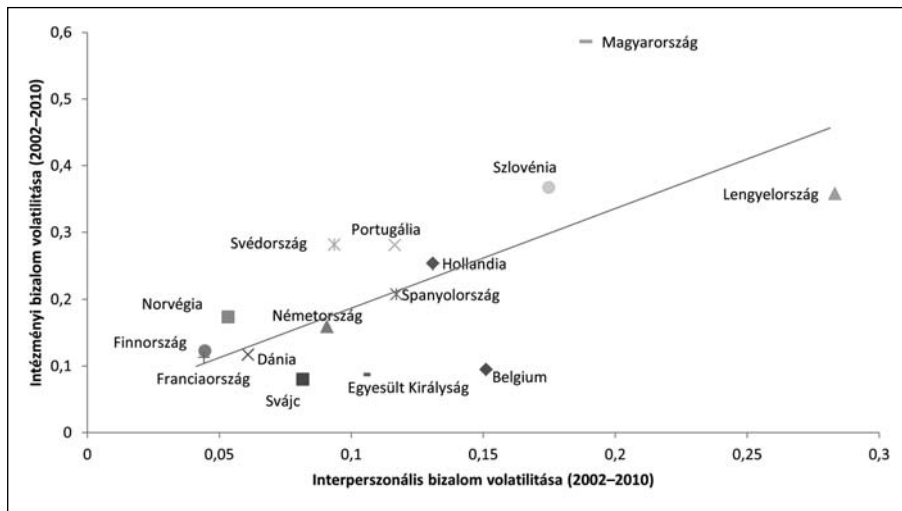
A harmadik (H3) hipotézisünk, az intézményi bizalom várt magasabb volatilitása kapcsán hihetően hangzik, hogy az intézmények egyes, az állampolgárok által érzékelt jellemzői befolyásolják a róluk kialakított bizalmi képet. Ebből az is következik, hogy az emberek aszerint értékelik az egyes intézményeket, hogy az éppen hatalmon lévő politikai vezetést miként ítélik meg, vagyis összekapcsolják az adott intézményt az aktuális kormányról alkotott képpel (Marien, 2011: 15.). Ez problémás lehet az intézményi bizalom mérésekor, ugyanis nem lehet kellő bizonyossággal eldönteni, hogy egy intézmény vagy az azt működtető hatalom iránti bizalmat is méri-e a mutatók. Néhány, Közép-és Kelet-Európára vonatkozó kutatás empirikusan is alátámasztja ezt a feltételezést. Mishler és Rose (1997) egy korábbi tanulmányukban kimutatták, hogy a térségben a korrupcióról való vélekedés és az intézményi bizalom szoros kapcsolatban áll egymással, míg legújabb cikkükben arra a következtetésre jutottak, hogy az intézmények teljesítményéről alkotott képet az emberek

saját attitűdjeiken keresztül építik be az intézmények iránt táplált bizalmi szintekbe (Rose–Mishler, 2011). Vagyis, van kapcsolat az intézmények vélt, egyéni érzékelt teljesítménye és a bizalom között. Ennek a gondolatmenetnek a folytatásaként Marien (2011) azt állítja, hogy Közép- és Kelet-Európában azért alacsonyok az intézményi bizalmi szintek, mert az állampolgárok általában bizalmatlanok az intézményekkel szemben, mivel úgy gondolják, hogy azok átpolitizáltak és korruptak, vagyis rosszul teljesítenek.

A fentiekből következik, hogy amennyiben a közép- és kelet-európai országok állampolgárai úgy vélik, hogy a hazai intézményeik átpolitizáltak, akkor az azt is jelenti, hogy az országos szinten összesített intézményi bizalmi szint erőteljesebben kilenghet (nöhet vagy csökkenhet) a politikai változások hatására. Másképpen fogalmazva, az intézményi bizalom ebben az esetben Kelet- és Közép-Európában volatilisabb kell legyen, mint Nyugaton.

Az ESS adatbázisai lehetőséget biztosítanak arra, hogy ezt az állítást teszteljük, noha ez a lehetőség korlátozott. Összesen tizenöt európai ország vett részt mindegyik adatfelvételi hullámban, köztük akad nyugat- és kelet-európai is. Ezekre az országokra vonatkozóan minden egyes adatfelvételi évre kiszámítottuk az aggregált intézményi bizalmi és interperszonális bizalmi indexeket, és a kapott öt érték átlagából az átlagtól való átlagos eltérést, vagyis a szórást. Ezek a szórásértékek azt mutatják meg, hogy az intézményi és interperszonális bizalom mennyire volt volatilis ezekben az országokban a 2002 és 2010 közötti periódusban. A negyedik ábrában a kapott értékeket vetettük össze egymással.

4. ábra. Az intézményi és interperszonális bizalom volatilitása (2002–2010)

Forrás: a szerzők számítása az ESS 2002, 2004, 2006, 2008 és 2010 alapján.

Az ábra egy némiképp meglepő összefüggésre világít rá: erős és statisztikailag szignifikáns a kapcsolat ($r = 0,67$, $p < 0,01$) az intézményi bizalom és az interperszonális bizalom volatilitása között, noha összességében az intézményi bizalom volatilisabb (esetében szélesebb skálán szóródnak az értékek), ahogy ezt a hipotézisünk is megfogalmazta. Noha ebből a számításból az nem derül ki, hogy vajon időben is együtt mozognak-e ezek a mutatók, tény viszont, hogy a mintában szereplő három közép-európai ország (Lengyelország, Magyarország és Szlovénia) a legmagasabb mértékű volatilitást mutatja a tizenöt ország közül. Ez a megfigyelés némileg, bár a kis esetszámú megfigyelés miatt korlátozottan, alátámasztja azt az előző okfejtésből következő feltételezést, hogy az újabb európai demokráciákban a közvélemény szemében az intézmények erősebben átpolitizáltak, mint nyugaton. Ennek egyik jele az intézményi bizalom erőteljesebb volatilitása. Ugyanakkor arra a kérdésre, hogy miért mutat hasonló képet az interperszonális bizalom is, nem lehet megnyugtató választ adni. Mindenesetre az adatok tükrében elmondható, hogy mind az intézményi, mind az interperszonális bizalom országos szinten időben stabilabb képet mutat nyugaton, mint Közép- és Kelet-Európában.

A MIKROTÉNYEZŐK SZEREPE

A negyedik (H4) hipotézisünk azt feltételezi, hogy a közép- és kelet európai országok polgárainál, nyugati társaikkal ellentétben, a jövedelem szorosabb összefüggést mutat az intézményi bizalommal. Ez a feltevés az intézményi bizalom egyik fontos mikrotényezőjének szerepére utal. Ugyanakkor ahhoz, hogy ezt a hipotézist egy regressziós modellel tesztelhesük, egy sor egyéb fontos, az intézményekbe vetett bizalom szempontjából az irodalomban meghatározónak tartott egyéni szintű változót is bele kell foglalnunk a modellbe. Ezzel együtt második (H2) hipotézisünk egyéni szintre vonatkozó összefüggésének tesztelésére is sor kerülhet, vagyis annak a feltételezésnek az empirikus vizsgálatára, hogy az interperszonális és az intézményi bizalom között az egyén szintjén is szoros-e a kapcsolat.

A modellünkben függő változóként az intézményi bizalomindexet szerepeltettük, míg a független változók kiválasztásához Zmerli és Newton (2008) rendkívül alapos tanulmányát használtuk útmutatóul. Ennek megfelelően az interperszonális bizalomindex a független változók közé került, csakúgy, mint az étellel való elégedettség/boldogság, a társaságkedvelő életmód, a médiafogyasztás, a vallásosság és az életkor indikátorai. Kétértékű (*dummy*) változóként foglaltuk a modellbe a lakhelyre, iskolai végzettségre, nemre és kisebbségi csoporthoz való tartozásra utaló változókat (a változók részletes leírását lásd a függelékben).

1. táblázat. A regressziós modell kombinált paraméterbecslései az országos mintákon (sztenderdizálatlan koeficiensek)

	Belgium	Dánia	Finnország	Franciaország	Németország	Görögország	Írország	Hollandia	Norvégia
N	1703	1575	1877	1711	2958	2433	2212	1828	1548
R négyzet	0.194	0.191	0.260	0.195	0.239	0.170	0.208	0.257	0.175
Konstans	3.090 ³	3.856 ³	2.637 ³	2.220 ³	2.959 ³	-2.612 ³	1.906 ³	2.212 ³	3.773 ³
Interperszonális bizalom	.383³	.330³	.451³	.333³	.363³	.286³	.290³	.442³	.405³
Boldogság / elégedettség	.087³	.200³	.097³	.187³	.160³	.179³	.130³	.095³	.068³
Társaságkedvelő életvitel	-.003	-.016	.025	-.065²	.008	.004	-.012	.015	-.015
Médiafogyasztás	.003	-.015	-.002	-.030	.029¹	.093³	-.014	-.034²	-.012
Vallásosság	.080³	.051³	.091³	.089³	.079³	.065³	.107³	.025²	.056³
Háztartás jövedelme	.056³	.028²	.050³	.030¹	.046³	-.030	.094³	.072³	.043³
Életkor	-1.008³	-.946³	-.656³	-.430¹	-1.104³	1.558³	-.516²	-.250	-.763³
Városi lakhely	.187²	.110	.168²	.258³	.004	.105	.131¹	.125²	.381³
Elemi végzettség	-.429³	-.378³	.001	.110	.288²	.184	.067	-.275²	-.077
Középfokú végzettség	-.117	-.067	-.007	.021	-.112¹	.169²	.039	-.231³	-.165¹
Férfi	.111	.284³	.219¹	-.077	.181³	.025	.325³	.206³	.274³
Kisebbség tagja	-.015	-.170	-.049	-.021	.597³	.510³	.772³	-.135	.391²

Függő változó: általános intézményi bizalom.

¹ 10 százalékos szignifikancia szint,

² 5 százalékos szignifikancia szint,

³ 1 százalékos szignifikancia szint.

INTÉZMÉNYI BIZALOM A RÉGI ÉS AZ ÚJ DEMOKRÁCIÁKBAN

Spanyolország	Svédország	Svájc	Egyesült Királyság	Bulgária	Horvátország	Csehország	Észtország	Magyarország	Lengyelország	Szlovákia	Szlovénia
1877	1496	1501	2414	2184	1509	2164	1792	1560	1750	1698	1384
0.131	0.208	0.156	0.236	0.157	0.116	0.187	0.220	0.201	0.157	0.109	0.191
2.143 ³	3.195 ³	5.114 ³	1.755 ³	-.069	-.986	.977 ²	.141	.251	1.430 ³	2.113 ³	1.427 ²
.342³	.352³	.337³	.418³	.236³	.171³	.299³	.350³	.315³	.319³	.149³	.329³
.139³	.181³	.116³	.181³	.229³	.169³	.219³	.230³	.179³	.093³	.142³	.139³
-.039	-.026	-.053	-.017	.018	.071²	.012	.083³	-.061²	-.044	.079³	-.013
.017	-.010	-.011	.012	.034	.011	-.019	-.005	.080³	.035	.089³	.033
.100³	.032²	.050³	.092³	.047³	.111³	.074³	.018	.125³	.057³	.058³	.031¹
-.025	.033²	.003	.052³	-.008	-.064²	-.022	.018	-.024	.068³	.019	.033
-.328	-.479²	-1.184³	-.696³	.190	.817³	-.086	.426	.706²	-.115	-.710³	-.487¹
-.013	.119	.100	-.084	-.318³	-.371³	.169²	-.126	-.248²	-.039	-.583³	.158
-.049	-.051	.207	.371¹	-.049	-.082	.215	.026	-.146	.135	-.427¹	-.191
-.365³	-.246³	-.198²	-.299³	-.107	-.163	.094	-.041	-.169	-.060	.000	-.207¹
-.042	.128¹	-.004	.058	.043	.365³	-.022	.039	-.075	-.047	-.232²	.101
.292	-.191	.538³	.446³	.629³	.309	-.224	-.327²	-.002	-.645¹	.143	-.171

Annak érdekében, hogy a hipotézisünkben szereplő jövedelem változó hatását vizsgálhassuk, vagyis azt, hogy vajon a kelet-európai állampolgárok intézményi bizalomszintje „materialistább-e” nyugati társaikénál, egy tízfokozatú, a válaszadó háztartásának relatív jövedelmi helyzetére vonatkozó mutatót is felvettünk a modellbe. Az ESS adatbázisában ez a mutató a nemzeti jövedelmi decilisek szerint osztályozza a válaszadó háztartásának anyagi helyzetét. Értelemszerűen a legalsó decilisbe kerülnek a legkisebb, míg a legfelsőbe a legmagasabb jövedelemmel rendelkezők.

A többi indikátorral ellentétben a jövedelem változó értékeinél egyes esetekben az országos minták 30 százalékán is mutatkozott hiányzó adat. Ez viszont sértheti a minták reprezentativitását, hiszen elképzelhető, hogy a jövedelemre vonatkozó kérdés elutasítása egy másik változó értékétől vagy esetleg éppen a jövedelem nagyságától függött, vagyis az adathiány nem teljesen véletlenszerű. Ekkor viszont a regressziós modellből nyert paraméterbecslések torzíthatnak, ami helytelen következtetések levonásához vezethet. Ahhoz, hogy ezt a felmerülő problémát kezeljük, többszörös imputációval pótoltuk a jövedelem változó hiányzó elemeit, feltételezve azt, hogy a regressziós modellünkben szereplő többi változó értékeiből megfelelően lehet következtetni a hiányzó jövedelemadatokra. Öt imputált adatbázist hoztunk így létre FCS (*Fully Conditional Specification*) alkalmazásával. Habár bizonyos elméleti problémák felmerülnek a módszerrel kapcsolatban, Van Buuren és szerzőtársai (2006) részletes elemzése meggyőzően demonstrálja, hogy az ily módon végzett adatpótlás megfelelő, jól használható imputált értékeket eredményez.

Ennyi változó egyetlen modellbe foglalásakor felvetődik a multikollinearitás problémája is. Habár jelen modell esetében is több független változó korrelált egymással, az együtthatók nagysága nem érte el a kritikus szintet, ahogy a variancia infláló faktor (VIF) is minden változó esetében bőven a kritikus érték ($VIF = 2$) alatt volt. Ezért a modell független változói között fennálló multikollinearitást nem tekintjük jelentősnek.

Az 1. táblázatban az öt imputált adatbázison, 21 ország mintáján lefuttatott regressziók kombinált koefficiensbecsléseit (sztenderdizálatlan koefficiensek) közöljük (lásd a függelékét a részletes adatokért). Az R négyzet viszonylag alacsony értékei (0,11 és 0,26 közötti értékek) azt jelzik, hogy a variancia nagy részét nem magyarázzák a független változóink, annak ellenére, hogy a legfontosabbnak tartott szociodemográfiai indikátorok, melyek a szakirodalom szerint hatással lehetnek az intézményi bizalomra, szerepelnek a modellben. Tekintettel arra, hogy vizsgálati egységünk, vagyis az egyén szintjén a függő változó értékeit számos egyéb, nem számszerűsíthető tényező is befolyásolhatja, az R négyzet értékek ennek tükrében kifejezetten jónak mondhatók.

Az eredmények szerint néhány változó kontextustól, azaz országtól függetlenül hasonlóképpen viselkedik, vagyis ugyanolyan irányú és statisztikailag szignifikáns kapcsolat fűzi őket az intézményi bizalomhoz. Minden egyéb tényező változatlansága mellett az interperszonális bizalom, illetve a boldogság/elégedettség szintje erősen pozitív, szignifikáns kapcsolatot mutat az intézményi bizalommal: aki jobban bízik embertársaiban, valamint aki boldogabb, az nagyobb valószínűséggel jobban is bízik az intézményekben. Ennek a két tényezőnek a hatása statisztikailag nemcsak szignifikáns, hanem jelentős is. Az interperszonális bizalom esetében a 11-fokú skálán való egy pontos növekedés átlagosan, országtól függően, 0,17 és 0,45 pontos növekményt jelent az intézményi bizalom indexben, míg a boldogság/elégedettség változó esetében ezek az értékek 0,09 és 0,23 pont közé esnek. Kisebb mértékű, de szintén szignifikáns kapcsolat mutatkozik a vallásosság és az intézményekbe vetett bizalom között. Minél vallásosabbnak tartja magát az illető, annál valószínűbb, hogy minden más tényező változatlansága mellett magasabb az intézményekbe vetett bizalma is.

Ami a jövedelem változót illeti, Nyugat-Európában Görögország és Spanyolország kivételével mindenütt pozitív, egy kivétellel statisztikailag szignifikáns kapcsolatot mutat az intézményi bizalommal, vagyis a magasabb jövedelműek jobban bíznak az intézményekben, mint szegényebb társaik. A kelet-európai országokban a kép vegyes, pozitív és negatív irányú kapcsolatokra egyaránt találunk példát, de ezek csak Lengyelország és Horvátország esetében szignifikánsak. Az életkor hatása az intézményi bizalomra szintén kissé eltérő mintázatot mutat: míg Nyugat-Európában egyértelmű, szignifikánsan negatív a kapcsolat (vagyis az idősebb korosztályok más tényezők azonossága esetén kevésbé bíznak az intézményekben), addig Kelet-Európában ilyen egyértelmű trendet nem lehet megállapítani. Érdekes módon sem a médiafogyasztás sem pedig a társaságkedvelő életvitel változói nem mutatnak semmilyen jellemző, szignifikáns kapcsolatot a függő változóval.

A kétértékű változók esetében szintén vegyes a kép. Az iskolai végzettség döntően a várt negatív asszociációt mutatja, ami azt sugallja, hogy a kontrollcsoporttal, vagyis a felsőfokú végzettséggel rendelkezőkkel szemben az alacsonyabb iskolázottságúak minden más tényező változatlansága mellett kevésbé bíznak az intézményekben. Ugyanakkor ez a hatás nem minden országban szignifikáns, ezért az iménti következtetést óatosan kell kezelni.

A többi *dummy* változó, tehát a városi lakhely, nem és kisebbséghez való tartozás koefficiensei azt sugallják, hogy az intézményi bizalomra gyakorolt hatásukat környezeti, kontextuális tényezők befolyásolhatják. Például, Észtországban a kisebbségi csoporthoz tartozók, minden egyéb változó azonossága mellett szignifikánsan kevésbé bíznak az intézményekben, mint a többségiek. Ennek valószínű oka az oroszok kisebbségnek az ország függetlensége óta tartó hátrányos megkülönböztetése. Ezzel szemben számos olyan nyugat-európai országban, ahol jelentős bevándorló népesség él, úgy, mint Németor-

szágban, Írországbán, Norvégiában, Svájcban és az Egyesült Királyságban, a magukat kisebbséghez tartozónak vallók *ceteris paribus* szignifikánsan jobban bíznak az intézményekben, mint a magukat a többséghez sorolók. Továbbá, a városi lakhely szintén érdekes mintázatot mutat: a nyugat-európai városiak jobban bíznak az intézményekben, mint vidéki társaik, ellenben Kelet-Európában éppen ellenkező irányú, noha nem mindenütt szignifikáns a kapcsolat. Ezek a megfigyelések azt jelzik, hogy egyes mikroszintű változók esetében kontextus-, azaz országfüggő az intézményi bizalomra gyakorolt hatásuk.

Összességében elmondható, hogy az elemzésbe bevont kelet- és nyugat-európai országok polgárainál a legtöbb szocio-demográfiai tényező hasonló, legalább is nem szignifikánsan eltérő kapcsolatot mutat az intézményi bizalommal. Ez egyfelől azt jelenti, hogy egyes kutatók állításaival ellentétben a kelet- és közép-európai állampolgároknál a mikroszintű tényezők intézményi bizalomra gyakorolt hatása nem csekélyebb, mint Nyugat-Európában. Másfelől a jövedelem szintje a kelet-európai állampolgároknál nem mutat erőteljes kapcsolatot az intézményi bizalommal, sőt, eredményeink szerint mindez inkább a nyugatiak esetében jellemző.

KÖVETKEZTETÉSEK

Tanulmányunk egyfelől arra keresett választ, hogy van-e különbség az intézményi bizalmat meghatározó egyéni szintű változók hatásmechanizmusát tekintve Nyugat-, valamint Közép- és Kelet-Európa országai között. Eredményeink szerint a vizsgált dimenziókban nincs döntő különbség a kontinens két fele között, ehelyett inkább a hasonlóságok szembetűnőek, legalább is a mikroszintű tényezők esetében. Ugyanakkor azt is kimutattuk, hogy a makroszinten, vagyis az országosan összesített adatok vizsgálatánál Európa új (vagyis inkább újabb) demokráciái a régiekhez képest többnyire alacsonyabb, egyes esetekben jóval alacsonyabb intézményi és interperszonális bizalmi szintekkel rendelkeznek, ráadásul esetükben ezek az értékek jóval volatilisabbak is időben. Ezt részben azzal magyaráztuk, hogy az újabb demokráciákban élők a hazai intézményeiket átpolitizálnak, korruptnak tekintik és összességében kedvezőtlen véleménnyel vannak róluk.

Ezzel párhuzamosan azt is feltártuk, hogy igen szoros a kapcsolat a gazdasági fejlettség, valamint az általános intézményi és interperszonális bizalom között, ami azt sugallja, hogy egy adott társadalomra jellemző politikai kultúra is valamilyen módon hatással lehet a tartósan magas vagy tartósan alacsony bizalmi és fejlettségi szintekre. Ez azt is maga után vonja, hogy összetett, valószínűsíthetően körkörös, egymást erősítő oksági mechanizmus áll fenn a fejlettség, valamint az intézményekbe és az emberekbe vetett bizalom általános szintjei között.

Habár tetszetős magyarázatnak tűnik a politikai kultúrára fogni a Közép- és Kelet Európában tapasztalható tartósan alacsony és sok esetben még tovább csökkenő intézményi bizalmi szintet, más, jelen tanulmányban nem tárgyalt összefüggések is meghúzódhatnak e tendenciák mögött. Feltételezhető, hogy az egyes intézmények jellemzői is befolyásolják az emberek rájuk vonatkozó attitűdjeit, például valószínűleg nagyobb a bizalmunk a jól működő, eredményes, hatékony intézményekben. Azonban, mint láttuk, Tom Tyler munkái nyomán az intézményi bizalomnak egy kevésbé „eredményorientált”, azaz következményelvű értelmezése is elterjedt: eszerint az intézményi bizalom elsősorban az intézmények működésének méltányosságával, legitimitásával áll kapcsolatban.

Az iménti megfontolásokból és tanulmányunk empirikus elemzéséből az következik, hogy Közép- és Kelet-Európa demokráciáiban az intézményi bizalom alacsony szintje a politikai kultúra hatása mellett az intézményi működéssel, pontosabban annak kedvezőtlen percepciójával is magyarázható. Ez a felismerés új irányt szabhat a jövőbeli, intézményi bizalommal foglalkozó kutatásoknak, amennyiben a mikro- és makroszintű tényezők vizsgálata mellett vagy helyett a konkrét intézményi működés, és annak állampolgári megítélésének vizsgálatára helyeződik át a hangsúly.

FÜGGELÉK

A regressziós modellben szereplő változók leírása és a regresszió eredményeinek részletes közlése (adatok forrása: ESS 2010)

Intézményi bizalom index: a nemzeti parlamentbe, a jogrendszerbe, a rendőrségbe és a politikai pártokba vetett bizalomra vonatkozó kérdésekre adott érvényes válaszok átlaga (0-10)

Interperszonális bizalom index: a „mennyire bízok embertársaiban”, „mennyire tart másokat becsületesnek”, és „mennyire ítélek másokat segítőkésznek” kérdésre adott érvényes válaszok értékeinek átlaga (0-10)

Boldogság/elégedettség: a „mennyire boldog” és „mennyire elégedett az életével” kérdésekre adott érvényes válaszok átlaga (0-10)

Társaságkedvelő életvitel: a „milyen gyakran találkozik barátokkal, rokonokkal vagy munkatársakkal” kérdésre adott válaszok értékei (1: soha; 7: minden nap)

Vallásosság: mennyire vallja ön magát vallásosnak (0: egyáltalán; 10: nagyon)

Háztartás jövedelme: a válaszadó háztartásának havi bevallott jövedelme alapján becsült, a nemzeti jövedelem decilisnek megfelelő érték (1: legalsó decilis; 10: legfelső decilis)

Életkor: az életkor 10-es alapú logaritmus

Városi lakhely: kétértékű változó (1: városi lakos)

Elemi végzettség: kétértékű változó (1: 8 vagy kevesebb elvégzett iskolai év)

Középfokú végzettség: kétértékű változó (1: 9-12 elvégzett iskolai év)

Férfi: kétértékű változó (1: férfi válaszadó)

Kisebbség tagja: kétértékű változó (1: kisebbségi csoporthoz tartozó válaszadó)

	Belgium		Dánia		Frország		Franciaország		Németország		Görögország		Írország	
N	1703		1575		1877		1711		2958		2433		2212	
F-próba	35.106 ³		32.047 ³		56.036 ³		35.484 ³		78.339 ³		42.595 ³		49.444 ³	
R négyzet	0.194		0.191		0.260		0.195		0.242		0.170		0.208	
	B	t	B	t	B	t	B	t	B	t	B	t	B	t
Konstans	3.09 ³ (.48)	6.45	3.86 ³ (.46)	8.47	2.63 ³ (.04)	6.64	2.22 ³ (.48)	4.68	2.96 ³ (.35)	8.41	-2.61 ³ (.42)	-6.21	1.91 ³ (.37)	5.23
Interperszonális bizalom	.38 ³ (.03)	14.41	.33 ³ (.03)	12.76	.45 ³ (.02)	19.81	.33 ³ (.03)	12.38	.36 ³ (.02)	20.33	.29 ³ (.02)	14.80	.29 ³ (.02)	13.46
Boldogság / elégedettség	.09 ³ (.03)	3.02	.20 ³ (.03)	7.31	.10 ³ (.03)	3.65	.19 ³ (.02)	7.96	.16 ³ (.02)	9.01	.18 ³ (.02)	9.36	.13 ³ (.02)	6.52
Társaságkedvelő életvitel	.00 (.03)	-0.06	-.02 (.03)	-5.3	.03 (.03)	1.02	-.07 ² (.03)	-2.30	.01 (.02)	.34	.00 (.02)	.18	-.01 (.02)	-5.0
Médiafogyasztás	.00 (.02)	.17	-.02 (.02)	-7.6	-.00 (.02)	-1.4	-.03 (.02)	-1.46	.03 ¹ (.02)	1.80	.09 ³ (.02)	5.09	-.01 (.02)	-8.3
Vallásosság	.08 ³ (.01)	6.07	.05 ³ (.01)	3.58	.09 ³ (.01)	7.27	.09 ³ (.01)	6.40	.08 ³ (.01)	7.73	.06 ³ (.02)	4.02	.11 ³ (.01)	7.41
Háztartás jövedelme	.06 ³ (.02)	3.01	.03 ² (.01)	2.07	.05 ³ (.01)	3.78	.03 ¹ (.02)	1.84	.05 ³ (.01)	3.70	-.03 (.02)	-1.79	.09 ³ (.02)	5.73
Életkor	-1.013 (.22)	-4.60	-.94 ³ (.21)	-4.54	-.66 ³ (.19)	-3.48	-.43 ¹ (.24)	-1.82	-1.04 ³ (.17)	-6.37	1.56 ³ (.23)	6.85	-.52 ² (.20)	-2.63
Városi lakhely	.19 ² (.09)	2.10	.11 (.08)	1.47	.17 ² (.07)	2.31	.26 ² (.09)	2.96	.00 (.07)	.06	.11 (.07)	1.42	.13 ¹ (.08)	1.75
Elemi végzettség	-.43 ³ (.13)	-3.20	-.38 ³ (.11)	-3.56	.00 (.11)	.01	.11 (.13)	.84	.29 ² (.13)	2.24	.18 (.12)	1.60	.07 (.16)	.42
Középfokú végzettség	-.12 (.09)	-1.34	-.07 (.09)	-7.6	-.01 (.07)	-.09	.02 (.09)	.23	-.11 ¹ (.06)	-1.74	.17 (.09)	1.92	.04 (.08)	.47
Férfi	.11 (.08)	1.41	.28 ³ (.07)	3.89	.22 ³ (.07)	3.23	-.08 (.08)	-.97	.18 ² (.06)	3.02	.02 (.08)	.34	.33 ³ (.07)	4.64
Kisebbség tagja	-.02 (.20)	-.07	-.17 (.22)	-7.6	-.05 (.27)	-1.8	-.02 (.20)	-1.1	.60 ³ (.14)	4.18	.51 ³ (.15)	3.32	.77 ³ (.15)	5.10

Függő változó: általános intézményi bizalom, Sztenderdizálatlan koeficiensek

¹ 10 százalékos szignifikancia szint

² 5 százalékos szignifikancia szint

³ 1 százalékos szignifikancia szint

INTÉZMÉNYI BIZALOM A RÉGI ÉS AZ ÚJ DEMOKRÁCIÁKBAN

Hollandia		Norvégia		Spanyolország		Svédország		Svéjc		Egyesült Királyság		Bulgária		Horvország	
1828		1548		1877		1498		1501		2414		2184		1509	
53.685 ³		28.364 ³		24.679 ³		33.747 ³		24.180 ³		63.012 ³		34.929 ³		17.486 ³	
0.257		0.175		0.131		0.208		0.156		0.236		0.157		0.116	
B	t	B	t	B	t	B	t	B	t	B	t	B	t	B	t
2.21 ³ (.42)	5.27	3.77 ³ (.49)	7.75	2.14 ³ (.50)	4.25	3.20 ³ (.45)	7.07	5.11 ³ (.51)	9.95	1.76 ³ (.39)	4.52	-.07 (.55)	-.12	-.99 (.632)	-1.56
.44 ³ (.02)	19.46	.41 ³ (.03)	14.93	.34 ³ (.03)	12.51	.35 ³ (.03)	13.70	.34 ³ (.03)	13.13	.42 ³ (.02)	18.39	.24 ³ (.02)	11.12	.17 ³ (.02)	6.99
.10 ³ (.03)	3.58	.07 ² (.03)	2.53	.14 ³ (.03)	5.30	.18 ³ (.03)	6.85	.12 ³ (.03)	3.81	.18 ³ (.02)	8.81	.23 ³ (.02)	11.30	.17 ³ (.03)	6.28
.02 (.03)	.58	-.02 (.03)	-.46	-.04 (.03)	-1.44	-.03 (.03)	-.90	-.05 (.03)	-1.58	-.02 (.02)	-.72	.02 (.03)	.70	.07 ² (.04)	2.01
-.03 ² (.02)	-2.04	-.01 (.02)	-.59	.02 (.02)	.81	-.01 (.02)	-.51	-.01 (.02)	-.52	.01 (.02)	.68	.03 (.02)	1.41	.01 (.03)	.46
.03 ² (.01)	2.33	.06 ³ (.01)	3.89	.10 ³ (.02)	6.72	.03 ² (.01)	2.34	.05 ³ (.01)	3.46	.09 ³ (.01)	7.23	.05 ² (.02)	2.82	.11 ³ (.02)	5.67
.07 ³ (.01)	5.28	.04 ² (.02)	2.82	-.03 (.02)	-1.51	.03 ³ (.01)	2.44	.00 (.02)	.17	.05 ³ (.01)	3.87	-.01 (.02)	-.50	-.06 ² (.02)	-2.70
-.25 (.19)	-1.31	-.76 ³ (.22)	-3.53	-.33 (.25)	-1.30	-.48 ² (.21)	-2.32	-1.18 ³ (.24)	-5.01	-.70 ³ (.20)	-3.50	.19 (.27)	.69	.82 ³ (.29)	2.80
.13 ¹ (.07)	1.74	.38 ³ (.08)	4.63	-.01 (.09)	-.14	.12 (.08)	1.50	.10 (.10)	.98	-.08 (.08)	-1.11	-.32 ³ (.09)	-3.51	-.37 ³ (.11)	-3.52
-.28 ² (.12)	-2.36	-.08 (.16)	-.50	-.05 (.12)	-.42	-.05 (.13)	-.40	.21 (.16)	1.25	.37 ¹ (.20)	1.85	-.05 (.14)	-.34	-.08 (.17)	-.49
-.23 ³ (.07)	-3.27	-.17 ¹ (.08)	-1.96	-.37 ³ (.10)	-3.63	-.25 ³ (.08)	-3.00	-.20 ² (.09)	-2.11	-.30 ³ (.08)	-3.94	-.11 (.10)	-1.02	-.16 (.12)	-1.40
.21 ³ (.06)	3.21	.27 ³ (.08)	3.55	-.04 (.08)	-.54	.13 ¹ (.08)	1.70	-.00 (.08)	-.05	.06 (.07)	.81	.04 (.09)	.51	.37 ³ (.10)	3.68
-.14 (.14)	-.95	.39 ² (.18)	2.17	.30 (.23)	1.27	-.19 (.22)	-.88	.54 ³ (.17)	3.26	.45 ³ (.13)	3.35	.63 ³ (.12)	5.13	.31 (.22)	1.39

	Csehország		Észtország		Magyarország		Lengyelország		Szlovákia		Szlovénia	
N	2164		1792		1560		1750		1698		1384	
F-próba	41.276 ³		43.085 ³		33.646 ³		28.080 ³		18.323 ³		28.243 ³	
R négyzet	0.183		0.220		0.201		0.157		0.109		0.191	
	B	t	B	t	B	t	B	t	B	t	B	t
Konstans	.98 ² (.48)	2.05	.14 (.54)	.26	.25 (.57)	.44	1.43 ² (.50)	2.89	2.11 ³ (.54)	3.93	1.43 ² (.59)	2.42
Interperszonális bizalom	.30 ³ (.02)	14.77	.35 ³ (.02)	14.56	.32 ³ (.03)	12.13	.32 ³ (.02)	13.52	.15 ³ (.02)	7.08	.33 ³ (.02)	13.42
Boldogság / elégedettség	.22 ³ (.02)	9.91	.23 ³ (.03)	9.17	.18 ³ (.03)	7.20	.09 ³ (.02)	4.04	.14 ³ (.02)	5.82	.14 ³ (.03)	5.14
Társaságkedvelő életvitel	.01 (.03)	.44	.08 ³ (.03)	2.81	-.06 ² (.03)	-1.99	-.04 (.03)	-1.50	.08 ³ (.03)	2.67	-.01 (.03)	-3.8
Médiafogyasztás	-.02 (.02)	-.92	-.01 (.02)	-.26	.08 ² (.02)	3.37	.04 (.02)	1.64	.09 ³ (.02)	3.94	.03 (.03)	1.32
Vallásosság	.07 ³ (.02)	4.90	.02 (.02)	1.13	.13 ³ (.02)	7.78	.06 ³ (.02)	3.19	.06 ³ (.01)	4.01	.03 ¹ (.02)	1.82
Háztartás jövedelme	-.02 (.02)	-1.19	.02 (.02)	.96	-.02 (.02)	-1.15	.07 ³ (.02)	3.84	.02 (.02)	.99	.03 (.02)	1.56
Életkor	-.09 (.23)	-.37	.43 (.27)	1.61	.71 ² (.30)	2.37	-.12 (.25)	-.47	-.71 ³ (.27)	-2.62	-.49 ¹ (.28)	-1.72
Városi lakhely	.17 ² (.08)	2.03	-.12 (.10)	-1.31	-.25 ² (.11)	-2.33	-.04 (.09)	-.41	-.58 ³ (.09)	-6.28	.16 (.11)	1.48
Elemi végzettség	.22 (.26)	.837	.03 (.15)	.17	-.15 (.16)	-.94	.14 (.15)	.93	-.43 ¹ (.26)	-1.66	-.19 (.15)	-1.30
Középfokú végzettség	.09 (.08)	1.18	-.04 (.09)	-.44	-.17 (.11)	-1.55	-.06 (.09)	-.65	.00 (.09)	.00	-.21 ¹ (.11)	-1.83
Férfi	-.02 (.08)	-.29	.04 (.09)	.44	-.08 (.10)	-.76	-.05 (.08)	-.56	-.23 ² (.09)	-2.55	.10 (.10)	1.06
Kisebbség tagja	-.22 (.23)	-.96	-.33 ² (.13)	-2.46	-.00 (.23)	-.01	-.65 ¹ (.38)	-1.72	-.14 (.22)	.66	-.17 (.31)	-.56

JEGYZETEK

- ¹ Jegyezzük meg, hogy az interperszonális bizalom kettéválasztható általános és partikuláris bizalomra – míg az első az idegen emberekkel kapcsolatos attitűdöket jelenti, az utóbbi bizonyos személyekre, csoportokra (pl. család) korlátozódik (Uslaner 2000). Az alacsony általános bizalom nem zárja ki a relatíve magas partikuláris bizalmat. Ez a helyzet több kelet- és közép-európai országban, így például Magyarországon is (Giczi–Sík 2009).
- ² Az intézményi eredményességet nem mindig könnyű megítélni. Valójában egy konstrukcióval van dolgunk, és érdekes kérdés annak vizsgálata, hogy ez a konstrukció hogyan, milyen tényezők és mechanizmusok révén (pl. a média hatása, személyes tapasztalat) áll össze.
- ³ Az egyetlen kivételt Svájc jelentette, ahol a két főkomponens mellett egy harmadikat is azonosítani lehetett a nemzeti parlament, a rendőrség és a politikai pártok iránt táplált bizalom indikátoraiból.
- ⁴ Kivéve Ukrajnát, Oroszországot, Izraelt és Ciprust. Az előbbi kettő nem demokratikus állam, az utóbbi kettő esetében pedig a belpolitikai környezet radikálisan eltérő volta nem teszi lehetővé a többi állammal való kellően megalapozott összehasonlítást.
- ⁵ Mindegyik korrelációs együttható az 5 százalékos szinten volt szignifikáns.

IRODALOM

- Almond, Gabriel Abraham–Verba, Sidney (1963): *The Civic Culture: Political Attitudes in Five Western Democracies*, Princeton, Princeton University Press.
- Beetham, David (1991): *The Legitimation of Power*, Macmillan.
- Breitmeier, Helmoth–Young, Oran R.–Zürn, Michael (2006): *Analyzing International Environmental Regimes: from Case Study to Database*, Cambridge, The MIT Press.
- Van Buuren, Stef et al. (2006): Fully Conditional Specification in Multivariate Imputation. *Journal of Statistical Computation and Simulation*, 76(12), 1049–1064.
- Campbell, William Ross (2004): The Sources of Institutional Trust in East and West Germany: Civic Culture or Economic Performance? *German Politics*, 13(3), 401–418.
- Cleary, Matthew R.–Stokes, Susan C. (2006): *Democracy and the culture of Skepticism: Political Trust in Argentina and Mexico*, New York, Russell Sage Foundation.
- Dalton, Russell J. (2004): *Democratic Challenges, Democratic Choices: The Erosion of Political Support in Advanced Industrial Democracies*, Oxford University Press, USA.
- Etzioni, Amitai (1993): *The Spirit of Community: Rights, Responsibilities, and the Communitarian Agenda*, New York, Crown Publishers, Inc.
- European Social Survey Round 1 Data (2010). *Data File Edition 2.0*, Norway: Norwegian Social Science Data Services. Hozzáférhető: <http://ess.nsd.uib.no>.
- European Social Survey Round 2 Data (2004). *Data File Edition 3.2*, Norway: Norwegian Social Science Data Services. Hozzáférhető: <http://ess.nsd.uib.no>.

- European Social Survey Round 3 Data (2006). *Data File Edition 3.3*, Norway: Norwegian Social Science Data Services. Hozzáférhető: <http://ess.nsd.uib.no>.
- European Social Survey Round 4 Data (2008). *Data File Edition 4.0*, Norway: Norwegian Social Science Data Services. Hozzáférhető: <http://ess.nsd.uib.no>.
- European Social Survey Round 5 Data (2012). *Data File Edition 6.2*, Norway: Norwegian Social Science Data Services. Hozzáférhető: <http://ess.nsd.uib.no>.
- Fisher, Justin–Van Heerde, Jennifer–Tucker, Andrew (2010): Does one Trust Judgement Fit All? Linking Theory and Empirics. *The British Journal of Politics and International Relations*, 12(2), 161–188.
- Gangl, Amy (2003): Procedural Justice Theory and Evaluations of the Lawmaking Process. *Political Behavior*, 25(2), 119–149.
- Giczi Johanna–Sik Endre (2009): Bizalom, társadalmi tőke, intézményi kötődés. In: *TÁRKI Társadalmi jelentés 2009*. Budapest, TÁRKI, 65–85.
- Hardin, Russell (1998): Trust in Government. In: Valerie Braithwaite–Margaret Levi (eds.): *Trust and Governance*. New York, Russell Sage Foundation, 9–27.
- Hawdon, James (2008): Legitimacy, Trust, Social Capital, and Policing Styles. *Police Quarterly*, 11(2), 182–201.
- Hetherington, Marc J. (2005): *Why Trust Matters: Declining Political Trust and the Demise of American Liberalism*, Princeton, Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald (1997): *Modernization and Postmodernization. Cultural, Political and Economic Change in 43 Societies*, Princeton, Princeton University Press.
- Kornai János–Rose–Ackerman, Susan (2004): *Building a Trustworthy State in Post-socialist Transition*, New York, Palgrave Macmillan.
- Kunioka, Todd–Woller, Gary M. (1999): In (a) Democracy We Trust: Social and Economic Determinants of Support for Democratic Procedures in Central and Eastern Europe. *Journal of Socio-Economics*, 28(5), 577–596.
- Levi, Margaret–Stoker, Laura (2000): Political Trust and Trustworthiness. *Annual Review of Political Science*, 3, 475–507.
- Lieberman, Evan S. (2007): Ethnic Politics, Risk, and Policy-Making. A cross-national statistical analysis of government responses to HIV/AIDS. *Comparative Political Studies*, 40(12), 1407–1432.
- Marien, Sofie (2011): Measuring Political Trust across Time and Space. In: Sonja Zmerli–Marc Hooghe (eds.): *Political Trust. Why Context Matters*. ECPR Press, 13–46.
- Mishler, William–Rose, Richard (1997): Trust, Distrust and Skepticism: Popular Evaluations of Civil and Political Institutions in Post-Communist Societies. *The Journal of Politics*, 59(02), 418–451.
- Mishler, William–Rose, Richard (2001): What Are the Origins of Political Trust? Testing Institutional and Cultural Theories in Post-Communist Societies. *Comparative Political Studies*, 34(1), 30–62.
- Murphy, Kristina (2005): Regulating More Effectively: The Relationship between Procedural Justice, Legitimacy, and Tax Non-compliance. *Journal of Law and Society*, 32(4), 562–589.
- Norris, Pippa (1999): *Critical Citizens: Global Support for Democratic Government*. Oxford, Oxford University Press.

- Offe, Claus (1994): Designing Institutions for East European Transitions. In *Reihe Politikwissenschaft*. Institut für Höhere Studien. Hozzáférhető: http://www.ssoar.info/ssoar/files/2011/1906/1264673992_pw_19.pdf.
- Putnam, Robert D. (2000): *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York, Simon and Schuster.
- Rose, Richard–Mishler, William (2011): Political Trust and Distrust in Post-Authoritarian Contexts. In Sonja Zmerli–Marc Hooghe (eds.): *Political Trust. Why Context Matters*. ECPR Press, 117–140.
- Rose-Ackerman, Susan (2001a): Trust and Honesty in Post-Socialist Societies. *Kyklos*, 54(2-3), 415–443.
- Rose-Ackerman, Susan (2001b): Trust, Honesty, and Corruption: Reflection on the State-Building Process. *European Journal of Sociology*, 42(3), 526–570.
- Scholz, John T. (1998): Trust, Taxes, and Compliance. In: Valerie Braithwaite–Margaret Levi (eds.): *Trust and Governance*. New York, Russell Sage Foundation, 135–166.
- Schweer, Martin K. W. (1997): Trust in Central Social Institutions – Results of an Empirical Study of Young Adults. *Gruppendynamik-Zeitschrift Fur Angewandte Sozialpsychologies*, 28, 201–210.
- Sztompka, Piotr (1999): *Trust: A sociological theory*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Tyler, Tom R. (2003): Procedural Justice, Legitimacy, and the Effective Rule of Law. In: M. Tonry, ed. *Crime and Justice: A Review of the Research*. Chicago, Chicago University Press, 283–357.
- Tyler, Tom R. (2006): Psychological Perspectives on Legitimacy and Legitimation. *Annual Review of Psychology*, 57, 375–400.
- Tyler, Tom R. (2001): Public Trust and Confidence in Legal Authorities: What Do Majority and Minority Group Members Want from the Law and Legal Institutions? *Behavioral Sciences – the Law*, 19(2), 215–235.
- Tyler, Tom R. (1990): *Why People Obey the Law: Procedural Justice, Legitimacy, and Compliance*, New Haven, Yale University Press.
- Uslaner, Eric M. (2000): Producing and Consuming Trust. *Political Science Quarterly*, 115(4), 569–590.
- Weatherford, M. Stephen (1992): Measuring Political Legitimacy. *The American Political Science Review*, 86(1), 149–166.
- Zmerli, Sonja–Newton, Ken (2008): Social trust and attitudes toward democracy. *Public Opinion Quarterly*, 72(4), 706–724.